
DOI: <https://doi.org/10.34768/r1.2020.v461.08>

Krzysztof Zajdel*

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6479-1970>

e-mail: zajdelki@wp.pl

ZACHOWANIA ETYCZNE NAUCZYCIELI

TEACHERS' ETHICAL BEHAVIOUR

Keywords: teachers' ethical behaviour, school gifts, giving evidence of gratitude.

This article describes the ethical conditions for the practice of giving gifts to teachers that takes place in schools. These issues are not regulated by law, but by certain customs and traditions. Active teachers and potential teachers, i.e., senior students, have a different attitude towards ethical norms. The authors hope that this article offers a deeper insight into the ethical conditions of giving gifts in institutions.

ZACHOWANIA ETYCZNE NAUCZYCIELI

Słowa kluczowe: etyka zachowań nauczycielskich, prezenty szkolne, dawanie dowodów wdzięczności.

W artykule opisano uwarunkowania etyczne powszechnej w szkołach praktyki obdarowywania nauczycieli. Praktyka ta nie jest uregulowana prawem, lecz pewnymi zwyczajami i tradycją. Czynnici zawodowo i przyszli nauczyciele, tj. studenci ostatnich lat studiów, mają inny stosunek do norm etycznych. Autor przedstawia wgląd w etyczne uwarunkowania obdarowywania prezentami w instytucjach.

***Krzysztof Zajdel** – doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie pedagogika; zainteresowania naukowe: edukacja szkolna, pedagogika opiekuńcza.

Wprowadzenie

Zawód nauczyciela uważany jest za profesję związaną z zaufaniem społecznym. To szczególna misja, gdyż zazwyczaj oddaje się nauczycielom pod opiekę swoich najbliższych, czyli dzieci, wnuki, oczekując troski, opieki i właściwych zachowań. Praca pedagogów podlega osądowi zarówno dotyczącemu i rozliczającemu wspomnianą wyżej opiekę, jak również osiągnięcia dydaktyczne, czy też inne aspekty. Jednym z takich aspektów są zachowania etyczne (moralne), czyli postępowanie etyczne (moralne) nauczycieli: jako jednostki i jako grupy społecznej. To ogromne oczekiwanie, ogromna presja, która występuje zarówno w środowisku samych pedagogów, jak i w środowisku lokalnym, a także szerszym, ogólnopolskim.

Spróbuję zatem określić czym jest etyka, a czym moralność. Jak pisze Migoń: etyka jest nauką o moralności. Z kolei pojęcie „moralność” uważa się za pojęcie pierwotne, czyli niedefiniowalne. Podaje się jednak różne określenia moralności, np. takie, że moralność to pewna racjonalna właściwość każdego świadomego czynu ludzkiego (Migoń 2013, s. 17). Często można przeczytać, że nie potrzeba nam etyki innej niż dekalog i że wszelkie próby odejścia od owego zbioru norm i dopasowywania ich do konkretnych dylematów skazane będą relatywizmem, ten z kolei subiektywizmem – a całe to nieszczęście skończy się nihilizmem. Czyli piekłem (Środa 2015, s. 189).

Jak zatem można spojrzeć na moralność nauczycieli, wychowawców – czyli pracowników placówki? Adamski i Wilsz uważają, iż moralność pracownicza, nazywana etyką zawodową lub pracowniczą, różni się od moralności ogólnospołecznej następującymi elementami:

- właściwą dla danego zawodu konkretyzacją ogólnie uznawanych w danym społeczeństwie wymogów moralnych;
- odrębną w każdym systemie moralności zawodowej hierarchią wartości – powinności moralnych;
- modyfikacjami w obrębie systemu moralności zawodowej aprobowanych ogólnie wartości i zaleceń moralnych;
- preferowanym przez grupę zawodową sposobem rozstrzygnięć konfliktów wartości moralnych (Adamski 1999; Wilsz 2009, s. 42).

Czy tak jest w rzeczywistości? Można przyjąć, że wszystkie wymienione przez Adamskiego czy Wilsza czynniki zachodzą w pracy nauczycieli? Zdaniem R.T. De George’a – amerykańskiego filozofa i prawnika – kodeks etyki zawodowej powinien spełniać następujące wymagania:

1. Kodeks powinien przede wszystkim normować, nie powinien zatem zawierać opisu wartości i ideałów, którym korporacja służy.

2. Kodeks musi, w pierwszej kolejności, dbać o interes publiczny. Nie powinien zawierać przepisów, dla których uzasadnieniem jest wyłącznie zabezpieczenie interesów członków korporacji.
3. Kodeks musi być rzeczowy i uczciwy. Musi regulować istotne i specyficzne dla danego zawodu problemy, a nie ustalać normy, które i tak tkwią w powszechnej moralności (George 1990).

Jak pisze George, można spotkać się z poglądem, że objęcie sankcją dyscyplinarną (łącznie z karą dyscyplinarną pozbawienia prawa wykonywania określonego zawodu lub wydalenia ze służby) zachowań regulowanych przez kodeks etyki zawodowej oznacza praktycznie włączenie go do systemu prawa.

Badania

Na poczet tego artykułu postanowiłem zbadać dwie grupy zawodowe: czynnych nauczycieli i dyrektorów, a także „potencjalnych” nauczycieli, czyli studentów pedagogiki w Polsce. Badanie dotyczyło kwestii etycznych warunkowań dawania prezentów nauczycielom i kwestii szczegółowej. Zbadałem 4 grupy studentów studiów dziennych: dwie grupy licencjackie i dwie magisterskie (pedagogika, specjalność nauczycielska), łącznie $N = 95$ osób. Drugą grupę stanowiła zespół nauczycieli i dyrektorów, jakich szkolono na studiach podyplomowych, ta grupa liczyła $N = 36$ osób. Staż pracy nauczycieli i dyrektorów był rozbieżny, od 7 lat wzwyż.

Tabela 1

Forma prawna uregulowań sytuacji szkolnych, a lepsze funkcjonowanie pedagogów, dane procentowe

Odniesienie się do propozycji zapisania norm, a co za tym idzie przestrzeganie tych norm przez wszystkich	Zgadzam się		Nie zgadzam się		Nie mam zdania	
	Studenci N=95	Nauczyciele N=36	Studenci N=95	Nauczyciele N=36	Studenci N=95	Nauczyciele N=36
Normy odnoszące się do godności nauczycieli	100	90	-	10	-	-
Normy dotyczące solidarności nauczycielskiej	70	70	10	10	20	20
Normy dotyczące relacji z rodzicami	70	50	10	30	20	20
Normy dotyczące relacji z uczniami	90	70	-	30	10	-

Źródło: badania i opracowanie własne.

Jak zatem wyglądają opinie poszczególnych grup badanych osób, czy można dostrzec różnice jak i podobieństwa w ich sądach?

Gdyby wszelkie konwenanse dotyczące etycznych uwarunkowań i relacji między uczniami – rodzicami – nauczycielami były odgórnie ustalone i wdrożone w placówkach, na pewno wiele drażliwych kwestii byłaby uregulowana. Wiedzano by: czy dane postępowanie jest etyczne – czy też nie. Między obu badanymi grupami można dostrzec pewne różnice w wypowiedziach. Najbardziej widoczne są w odniesieniu do relacji między rodzicami i uczniami. To w dalszym ciągu drażliwa kwestia, mniej absorbująca od norm dotyczących solidarności nauczycielskiej czy godności w zawodzie. Większą wagę dotyczącą relacji z rodzicami i uczniami przejawiają studenci, aniżeli czynni nauczyciele. Skąd to może wynikać? Najprawdopodobniej z pewnego wyidealizowania sądów czy opinii, kiedy jeszcze nie zetknięto się z zawodem. Nauczyciele nie sądzą, że zapis regulaminowy cokolwiek zmieni, tak jak regulaminy w szpitalach, zakazujące np. wręczania „dowodów wdzięczności”, nie spowodują, że pacjenci przestaną obdarowywać lekarzy upominkami. Tutaj zachodzi ta sama relacja, oparta na doświadczeniu zawodowym czynnych nauczycieli. Nawet jak określi się w regulaminie, iż nie ma obowiązku wręczania np. kwiatów na koniec roku – to ilu rodziców się do tego zastosuje?

To było odniesienie do prób uregulowania prawnego, różnego rodzaju sytuacji w placówce. Jak zatem wygląda w ujęciu osobistym ta kwestia, przyjmować prezenty czy nie, czy też czynić w określonym czasie i sytuacji. Te dywagacje zaprezentuje poniższa tabela.

Tabela 2
Przyjmowania prezentów od uczniów i rodziców, dane procentowe

Przyjmowanie prezentów od uczniów i rodziców	Zgadzam się		Nie zgadzam się		Nie mam zdania	
	Studenci N=95	Nauczyciele N=36	Studenci N=95	Nauczyciele N=36	Studenci N=95	Nauczyciele N=36
Przyjmowanie prezentów od uczniów w każdych warunkach	30	-	60	100	10	-
Przyjmowanie prezentów od rodziców w każdych warunkach	70	-	30	100	-	-
Przyjmowanie prezentów od rodziców pod pewnymi warunkami	30	30	50	70	20	-
Przyjmowanie prezentów od uczniów pod pewnymi warunkami	20	30	70	70	10	-

Źródło: badania i opracowanie własne.

Inaczej się odnosi do twierdzeń, które mają być zapisane i określać pewne normy etyczne w placówce (co wskazuje tabela 1), a inaczej podchodzi się do realiów, które występują w danej placówce. Jakkolwiek może się to wydawać dziwne, to studenci bardziej są skłonni do tego, aby przyjmowanie prezentów od uczniów i ich rodziców było częścią pewnej normy. Dlaczego zatem nauczyciele mniej są skłonni do takich sądów? Być może znają realia placówek, w których pracują, mają inne doświadczenia. 100% nauczycieli jest przeciwnych takim sytuacjom. Każde obdarowanie kwiatem czy drobnym prezentem powoduje pewną niezręczność, jak dalej traktować ucznia, czy lepiej go oceniać? Czy też wzięcie „podarunku” w sytuacji, kiedy uczeń zrobił coś złego, jest moralne, traktować to jako formę przekupstwa? O takich dylematach nie mają prawdopodobnie pojęcia studenci, nauczyciele już tak, stąd też ich odniesienie do kwestii wręczania prezentów w każdych warunkach jest odmienne od studentów.

Zastanówmy się zatem, skąd w ogóle wywodzi się zwyczaj wręczania prezentów?

Tabela 3

Powody wręczania prezentów w opiniach badanych, dane procentowe

Z czego wynika wręczanie prezentów?	Zgadzam się		Nie zgadzam się		Nie mam zdania	
	Studenci N=95	Nauczyciele N=36	Studenci N=95	Nauczyciele N=36	Studenci N=95	Nauczyciele N=36
Z tradycji	60	70	20	-	20	30
Presja, oczekiwanie efektów po wręczeniu prezentu	40	60	50	30	10	10

Źródło: badania i opracowanie własne.

Jak można dostrzec na podstawie odpowiedzi respondentów, największa różnica dotyczy presji, jako towarzyszy wręczaniu prezentów, a w zasadzie oczekiwania na „wyrazy wdzięczności” po wręczeniu upominku. Nauczyciele są realistami, twierdzą, że w życiu nie ma nic za darmo, każdy gest ze strony rodzica – to oczekiwanie czegoś w zamian. Przyszli nauczyciele jeszcze tego nie dostrzegają, są idealistami.

Skoro już jest taki zwyczaj, że rodzice i uczniowie obdarowują pedagogów przy okazji różnych okazji upominkami, to fakt ich przyjmowania wynika z nieumiejętności odmowy? Na tą wątpliwość odpowiedzą respondenci poniżej.

Tabela 4

Nieumiejętność odmowy przyjmowania prezentów przez nauczycieli, dane procentowe

Dlaczego nauczyciele nie odmawiają przyjmowania „dowodów wdzięczności”?	Zgadzam się		Nie zgadzam się		Nie mam zdania	
	Studenci N=95	Nauczyciele N=36	Studenci N=95	Nauczyciele N=36	Studenci N=95	Nauczyciele N=36
Nieumiejętność odmowy	20	50	29	30	60	30
Braku ustalonych norm	60	90	20	10	20	-
Niechęć robienia przykrości	40	60	30	20	30	20

Źródło: badania i opracowanie własne.

Wypowiedzi w obu badanych grupach się różnią. Dlaczego? Pracując z uczniami, mając pewne doświadczenie i empatię w stosunku do podopiecznych poddawani jesteśmy w ciągu wielu lat pracy pewnej presji. Oprócz osób, które próbują z premedytacją „grać” rolę wdzięcznych rodziców i za pomocą upominku coś „ugrać”, na pewno są uczniowie i rodzice, którzy wręczając nauczycielowi kwiatek czy jakąś drobną rzecz, czynią to z potrzeby wyższej, np. chęci zrobienia nauczycielowi przyjemności. Czasami ta inicjatywa jest realizowana bez wiedzy rodziców, tym bardziej nauczyciel nie potrafi odmówić. Z drugiej strony aż 90% nauczycieli dostrzega brak ustalonych norm, przy tego typu sytuacjach, które mogą być niezręczne dla obu stron, to znaczy nauczycieli z jednej strony, a rodziców i uczniów z drugiej. Czy zdania studentów były zaskoczeniem? Nie do końca, gdyż ich postrzeganie świata jest jeszcze z pozycji ucznia, którym w dalszym ciągu są, będąc studentami. Mogę tylko przypuszczać, że ich optyka ulegnie zmianie, kiedy sami staną się nauczycielami.

Podsumowanie

W badaniach można dostrzec pewne różnice w deklaracjach obu grup. Nauczyciele mają do czynienia z etycznymi zachowaniami w placówkach, odnośnie otrzymywania prezentów i to kilka razy w roku. Nie w każdym przypadku są zadowoleni, kiedy pod jakimś pozorem otrzymują prezent, który nie dość często wręczany jest w dobrej intencji. Najczęściej po obdarowaniu danego nauczyciela, oczekuje się od niego „lepszego” spojrzenia na ucznia. Nie umieją też odmawiać. Studenci mają nieco odmienne zdanie, uważają iż drobne wyrazy wdzięczności od uczniów czy rodziców, nie są takie złe, jest to naturalny element szkolnej tradycji. Oni dawali kwiaty swoim nauczycielom, więc i tego oczekują w swojej przyszłej pracy.

Uważam, że te kwestie, tak drażliwe w wielu sytuacjach, powinny być rozwiązane jakimiś wewnętrznymi normami, ale ich szkielet powinien być zainicjowany ustawowo. Mamy rozwarstwienie społeczne (chodzi mi o dochody), ale także podejście niektórych środowisk, że nauka jest bezpłatna, więc i kwestia wręczania przysłowiowych kwiatów, nie powinna być obligatoryjna. W innych krajach jest z tym różnie, zazwyczaj są odgórnie ustalone zasady.

Sądzę, że nauczyciele zaczynają sobie zdawać z tego sprawę, woleliby, aby te kwestie były uregulowane. Wiedzą, że od kwiatów i przysłowiowej czekoladki się nie wzbogacą, kwiaty usychają, ale poczucie wdzięczności i oczekiwanie jej pozostaje. Warto o tym mówić, pisać i oczekiwać zmian.

Literatura | References

- ADAMSKI F. (1999), O ładzie moralnym (cz. 2), „Wychowawca”, nr 7-8.
- BAUMAN Z. (2015), Moralność bez etyki, rozmowa z prof. Zygmuntem Baumanem, [w:] Etyka dla nauczycieli, red. D. Obidniak, T. Sobierajski., Wydawnictwo ZNP, Warszawa.
- DE GEORGE R. T. (1990), Business Ethics, New York-London, s. 387-388, za: Sarkowicz R., Stelmach J., Teoria prawa, Kraków 2001.
- DRZEŹDŻON W. (2016), Etyczne aspekty pracy zawodowej. Wybrane zagadnienia, Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość, t X. http://www.studiagdanskie.gwsh.gda.pl/tom10/21-35_Drzezdzon.pdf [data dostępu: 11.2016].
- GADACZ T. (2015), Nauczyciel w czasach marnych [w:] Etyka dla nauczycieli, red. D. Obidniak, T. Sobierajski, Wydawnictwo ZNP, Warszawa.
- MIGOŃ M. P. (2013), Wstęp do etyki, Skrypt, Gdańska Szkoła Wyższa, Gdańsk.
- SOBIERAJSKI T. (2015), Społeczno-kulturowe uwarunkowania kodeksu etyki zawodowej nauczycieli [w:] Etyka dla nauczycieli, red. D. Obidniak, T. Sobierajski, Wydawnictwo ZNP, Warszawa.
- ŚRODA M. (2015) Etyka dla nauczycieli, [w:] Etyka dla nauczycieli, red. D. Obidniak, T. Sobierajski, Wydawnictwo ZNP, Warszawa.
- WILSZ J. (2009), Teoria pracy. Implikacje dla pedagogiki pracy, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- WOJTYŁA K. (1979), Elementarz etyczny, Znak, Kraków.